

RECENZIJOS

**J. DUMČIUS, K. KUZAVINIS, R. MIRONAS. LOTYNŲ KALBA,
LINGUA LATINA (LOTYNŲ KALBOS VADOVĖLIS
AUKŠTOSIOMS MOKYKLOMS), VALSTYBINĖS POLITINĖS
IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA, VILNIUS, 1960**

Aukštųjų mokyklų senovės kalbų metodų ir metodologijos klausimu, šiaip ar taip, vienas teiginys yra visų pripažintas teisingu, būtent: dėstant gramatiką ir parenkant medžiagą skaitymui, atsižvelgiama į pagrindinę studentų specialybę. Tuo požiūriu J. Dumčiaus, K. Kuzavinio, R. Mirono naujas lotynų kalbos vadovėlis, skirtas Lietuvos universiteto ir visų pirma jame studijuojantiems lituanistams, yra labai įdomus ir naudingas. Jame yra daug palyginimų su gimtąja kalba, daromi ekskursai į istorinės lietuvių kalbos gramatikos sritį, o tai sužadina studento mąstymą, paskatina labiau gilintis į lietuvių kalbą. Kaip tik ši recenzuojamojo vadovėlio ypatybė, kad jis atsižvelgia į lingvistinius lietuvių kalbos specialybės studentų poreikius, sudaro jo didžiausią vertę. Teigiamu dalyku reikia laikyti ir tai, kad jis taip pat aiškiai siekia duoti studentams istorinės lotynų kalbos gramatikos ir žodžių darybos žinių; to kaip tik trūksta lotynų kalbos vadovėliuose rusų kalba, o taip pat ir ankstesnėje prof. M. Račkausko ir E. Frolovo lotynų kalbos mokymo priemonėje lietuvių kalba.

Vadovėlis parašytas, kaip sakoma pratarinėje, induktyviniu metodu, t. y. tokiu metodu, kuris yra būdingas aukštajai mokyklai. Dėl to ir toji jo ypatybė, kad jis yra skirtas ne mechaniškam kalimui, o tarnauja lingvistinio mąstymo ugdymui, rodo jo vertę. Geriausiu to pavyzdžiu yra laipsniškas ir nuoseklus prielinksnių išdėstymas, kuris teikia studentui tvirtų žinių iš šios lotynų kalbos dalies.

Gerai išdėstyti ir kai kurie kiti gramatikos skyriai, pavyzdžiui, skyrius apie gerundyvą ir gerundijų, kur teisingai atskleidžiamas šių dviejų formų santykis, kuriam ankstesniuose vadovėliuose buvo skirtas nepakankamas dėmesys. Autorius verta pagirti ir už didelį kiekį pratimų, aprūpintų paaiškinimais, o taip pat už laipsnišką (pamokomis) gramatikos išdėstymą kartu su chrestomatiniiais tekstais; dėl to vadovėlis yra tinkamas savarankiškai besimokantiems lotynų kalbos ir studentams-neakivaizdininkams.

Tokiu būdu reikia pripažinti, kad čia recenzuojamoji priemonė yra šiuo metu geriausias lotynų kalbos vadovėlis lietuvių kalba.

Kartu reikia padaryti keletą kritinių pastabų.

Vadovėlyje pernelyg daug dirbtinių tekstų, parašytų sunkia lotynų kalba. Rusų moksle tokiai kalbai pažymėti yra specialus terminas

„Московская латынь“. Šių laikų lotynų kalbos vadovėliai, parašyti rusų kalba, pavyzdžiui, A. N. Popovo ir P. M. Šendiapino, jau nekalbant apie J. M. Borovskio ir A. V. Boldyrevo vadovėlį, parašytą išimtinai remiantis senovės tekstų originalais, aišku, pagrįstai vengia vartoti dirbtines frazes ir, gal būt, tik leidžia tam tikrą senovės raštų palengvinimą. Tuo tarpu tokius dirbtinius tekstus recenzuojamojo vadovėlio sudarytojai verčia studentą skaityti beveik per visą lotynų kalbos mokymosi kursą, ir tik pačiame gale leidžiama susipažinti su originalia romėnų proza ir poezija. Mums atrodo, kad tai neteisinga. Juk lotynų kalba — istorinis mokslo dalykas, ir svarbiausias jos mokymosi tikslas — susipažinimas su antikiniaiis raštais. Tuo tarpu ilgas vartojimas dirbtinių tekstų, kurių pažinimas yra tam tikrų gramatinių taisyklių iliustracija, tik trukdo pasiekti tą tikslą. Imkime, pavyzdžiui, straipsnį „De Orpheo et Eurydica“ (p. 164—165). Jis per daug prigrūstas dalyvinių formų ir sudaro įmantrumo ir dirbtinumo įspūdį. Tokių straipsnių yra ir daugiau. Jie savo kalbos sunkumu pralenkia originalius senovės rašytojų tekstus.

Kartu vadovėlių autoriams reikia padaryti ir priešingų priekaištų. Kai kurie straipsniai, atrodytų, yra skirti ne aukštosios mokyklos klausytojams, o mokyklinio amžiaus mokiniam. Mes neturime galvoje mitologinio turinio tekstų, nes mūsų studentų susipažinimas su antikinė mitologija yra labai silpnas, ir dėl to tokie straipsniai aukštosios mokyklos vadovėlyje nekelia prieštaravimo. Tačiau vargiai galima sutikti su vadovėlio autoriais, kad jie, įvedę savo klausytoją pirmojoje pamokoje į mergaičių mokyklą, jį ten palieka net iki ketvirtosios pamokos, priversdami įvairiais variantais versti ir linksniuoti daugiausia tris žodžius: puella, magistra, schola. Taip pat ir toliau sutinkami vaikiško pobūdžio tekstai, pavyzdžiui, straipsniai: „Atalanta“ (192 psl.), „Gramatikos pamoka Rufo mokykloje“ (185 psl.).

Nors vadovėlis pirmoje eilėje yra skirtas filologams-lituanistams, tačiau ištraukos iš romėnų rašytojų (turima galvoje prozos atstovai) išimtinai turi istorinį pobūdį, ir jos svarbesnės studentams istorikams. Be to, skaitiniai iš Romos istorijos (257—298 psl.) vis dėlto yra šių laikų perpasakojimai, padaryti remiantis senais literatūriniais paminklais. Aiškus čia tam tikras prieštaravimas: gramatika yra skiriama filologams, romėnų prozos pavyzdžiai — istorikams. Tikrų antikinių tekstų skaitymui ribotumas neleidžia filologams susipažinti, pavyzdžiui, su žymiais romėnų iškalbos meno pavyzdžiais, kurių atstovas yra Ciceronas.

Nevykusiai išdėstytas konjunktyvas. Pirma, formalus principas, kuris yra autorių vadovėlio išeities taškas, dėstant konjunktyvą (pradžioje dėstomas *coniunctivus praesentis* ir *coniunctivus imperfecti* ir jo vartojimas nepriklausomuose sakiniuose, o taip pat tikslo ir papildinio sakiniuose su „ut“, paskui *coniunctivus perfecti* ir *coniunctivus plusquamperfecti*), verčia dukart grįžti prie tos pačios kategorijos konjunktyvo nepriklausomuose sakiniuose (200 ir 209 psl.). Be to, pačios konjunktyvo kategorijos išdėstytos be tam tikro plano. Mūsų nuomone, būtų tikslingiau išdėstyti *coniunctivus praesentis* formas ir paaiškinti jų reikšmę, kaip *co-*

niunctivus hortativus ir *coniunctivus iussivus*, paskui visas kitas konjunktyvo formas ir visas kitas jo reikšmes nepriklausomuosiuose sakiniuose. Metodiniu požiūriu toks išdėstymas yra patogiausias. Yra galimas ir kitas kelias, nurodytas profesorius I. M. Tronskio knygoje „Очерки из истории латинского языка“, М.—Л., 1953, kur 108 psl. sakoma, kad reiškimų grupė, apibrėžiama kaip *coniunctivus potentialis* (praktiškai čia taip pat galima priskirti ir *coniunctivus irrealis*), *optativus*, *concessivus*, kyla iš senosios optatyvinės reikšmės; tuo tarpu, kai *coniunctivus dubitativus*, *hortativus*, *iussivus*, *prohibitivus* susiję su senovinio konjunktyvo reikšmėmis.

Kaip ten bebūtų, galutinai neišdėsčius konjunktyvo reikšmių nepriklausomuosiuose sakiniuose, nereikėjo įvesti skyriaus apie šalutinius sakinius su „ut finale“ ir „ut obiectivum“, bet anksčiau atskleisti konjunktyvo reikšmę šalutiniuose sakiniuose, kaip priemonę pažymėti vidiniams ryšiams tarp sakinių. O vadovėlyje šis klausimas netgi nepaliestas.

Skyriuje apie konjunktyvą nepilnai išlaikytas, jau pratarmėje minimas, induktyvinis metodas, nes „consecutio temporum“ aiškinimas yra duodamas ne pabaigoje, supažindinus studentus su visomis šalutinių sakinių rūšimis, bet iš karto, išdėsčius „ut finale“, „ut obiectivum“ ir „cum historicum“ kategorijas. Matyti, nuoseklus induktyvinio metodo išlaikymas nėra lengvas dalykas. Ir ryšium su tuo apskritai kyla klausimas dėl šio metodo tikslingumo vadovėliuose lotynų kalbos, kuriai įsivairinti esamuose mokymo planuose (išskyrus, žinoma, klasikinę filologiją) skiriamas labai ribotas valandų skaičius.

Dar labiau tenka susimąstyti dėl autorių induktyvinio metodo panaudojimo recenzuojamojoje mokymo priemonėje teisingumo, svarstant III linksniuotei skirtus skyrius. Jai vadovėlyje skirti 6 užsiėmimai (nuo 12 iki 17 pamokos, viso 30 puslapių). Mums atrodo, kad autoriai šiuo atveju užmiršo, jog, nežiūrint III linksniuotės svarbos lotynų kalboje, jos mokymasis yra, vis dėlto, tik paruošiamasis autentiškų tekstų skaitymui etapas, ir jie labai ištęsė šį skyrių. Praktiškai, dėstytojas priverstas trumpinti valandų skaičių, numatytą autorių induktyviškai įsivairinti III linksniuotei, bet tada pažeidžiamas kaip tik tas principas, dėl kurio jie ėmėsi tokio ištęsto dėstymo. Išvada gali būti tik viena. Induktyvinis metodas pats savaime yra geras ir naudingas, bet jį reikia vartoti ne einant aprašomąją gramatiką, bet skaitant autorius, kur studentas gauna gausią medžiagą savarankiškai sudaryti ir įtvirtinti gramatinėms taisyklėms. Apimtis tų gramatinių žinių, kurias studentas turi įsivairinti, prieš pradėdamas skaityti tikrus senovinius tekstus, gali būti suvesta iki minimumo: studentas privalo tobulai įvaldyti pagrindines gramatines žinias (pvz., pagrindinius linksniavimo bei asmenavimo tipus, įvardžius ir pan.), o skaitydamas tekstus susipažinti ir su kitais dalykais.

Tačiau grįžkime prie III linksniuotės J. Dumčiaus, K. Kuzavinio, R. Mirono vadovėlyje. Be ištęsto išdėstymo čia reikia pažymėti ir nuoseklumo stoką, skirstant linksniuotės tipus priklausomai nuo kamieno

galūnės. Vadovėlyje vietoj šio principo į pirmąją vietą iškeltas skirstymas pagal giminę. Maža to, kada kalbama apie linksniuotės tipus, tikrai nelogiška mišrųjų tipą statyti antroje vietoje; būtų teisingiau jį nukelti į paskutiniąją vietą.

Taip pat logiškai ir metodiškai nenuosekliai dėstomi ir asmenuočių laikai. Autoriai išdėstę *indicativi activi praesentis* ir *imperfecti* laiką, tuoj peršoka prie perfekto, kuris turi skirtingą kamieną, palikdami *futurum I. Futurum I* ir *futurum II* grupavimas veiksmo atžvilgiu čia nepateisinamas, nes būtųjų laikų atžvilgiu skirstymo pagrindas autorių nėra pavartotas. O tai jau yra metodinis ir loginis nenuoseklumas.

Dauguma čia padarytų kritinių pastabų, žinoma, yra diskusinio pobūdžio, tačiau vis dėlto norime tikėti, kad į kai kurias iš jų bus atsižvelgta, leidžiant antrąją vadovėlio laidą, kuris visumoje yra vertingas indėlis į lotynų kalbos mokomąją literatūrą ir yra aukšto mokslinio lygio.

Reikėtų iš sekančio vadovėlio leidimo pašalinti ir visą eilę stambesnių ir smulkesnių trūkumų ir klaidų. Svarbiausi iš jų yra šie: 16 puslapyje priebalsių schemoje „s“ kartu laikomas ir skardžiuoju (media), ir dusliuoju (tenuis); 35 puslapyje, aiškinant abliatyvą, kažkodėl nenurodoma vietininko reikšmė; 52 puslapyje vadovėlio autoriai, dar nesupažindinę studentų su perfektum, reikalauja išversti į lotynų kalbą sakini „viena iš jų atėjo“; įvardinius būdvardžius metodiniu požiūriu teisingiau būtų išdėstyti, išėjus parodomuosius įvardžius; 91 puslapyje vargiai yra teisingas paaiškinimas, kad visi medžių vardai yra moteriškosios giminės, nes žodis „arbor“ yra moteriškosios giminės. Greičiau šis faktas yra surištas su pirminių žmonių mitologiniu vaizdiniu. Reikėtų tai paaiškinti taip, kaip yra daroma upių atžvilgiu 106 psl.; 80 ir 87 puslapiuose neteisingai aiškinamas supyno kamienas, kas iš tikrųjų prieštarauja pastabai, išdėstytai 128 puslapyje; 93 puslapyje, straipsnyje „Dė tālō Achilis“, esančios plusquamperfektum formos, III linksniuotės niekatrosios giminės daiktavardžiai, o taip pat ir IV linksniuotės daiktavardžiai, aiškiai ne vietoj, nes šios gramatinės kategorijos vadovėlyje yra aiškinamos vėliau; 97 puslapyje, išskaičiuojant amžius, apdainuojamus senovės poetų, praleistas varinis amžius — „aetas aenea“. Ten pat be reikalo pakeista žinoma Horacijaus eilutė: „Caelum, nōn animum mūtant, quī trāns mare currunt“, dėl to pažeidžiamas hegzametris metras; 118 puslapyje per anksti įvedamos veiksmožodžio III asmenuotės -i- -io formos; 119 puslapyje veiksmožodis „vindicō“ klaidingai priskirtas III asmenuotei; 133 puslapyje vadovėlio autoriai, dar nesupažindinę studentų su V linksniuote, reikalauja išversti į lotynų kalbą sakinį: „Pojūčiais žmonės pažįsta įvairius daiktus“; 157 puslapyje vietoj formos „mūtātum irī“ reikėtų pavartoti „mūtārī“; 163—164 puslapių tekste trūksta pavyzdžių su gerundyvu pažyminio funkcijoje; 174 puslapyje vietoj klasikinio „līberīs vestrīs (dat.) timuistis“ pavartotas vėlesnis išsireiškimas „prō līberīs vestrīs timuistis“; 175 puslapyje neteisingai apibrėžiami I ir II būdvardžių linksniuočių kamienai; 180 puslapyje, išskaičiuojant nežymimuosius įvardžius, nenurodoma plačiai vartojamas įvardis quisquis,

quidquid“; 184 puslapyje „altissima quoque flūmina“ vietoj „altissima quaeque flūmina“. Ten pat yra nesuprantamas ryšys žinomojo Lukrecijaus posakio „ex nihilō nihil“ su anksčiau einančiu tekstu; 188 puslapyje pasiliko nepaaiškintas klausimas apie kiekiųjų skaitvardžių derinimą su daiktavardžiais; 200 puslapyje punkte „c“ trūksta nurodymo „dabartyje“; 205 puslapyje paskutiniame straipsnio sakinyje prasmė reikalauja ne formos „necāvisse“, bet formos „necāre“; 210 puslapyje vietoj formos „ducere“ reikėtų vartoti formą „duxisse“; 225 puslapyje be reikalo žinomoje Lukano eilutėje pakeista forma „Hectora“ (Hectora quis nosset) į „Hectorem“, pažeidžiant prozodiją; 229 eilutėje nereikėjo keisti Ovidijaus žodžių „Maior sum quam cui“ ir rašyti „quam ut mihi“; 233 puslapyje yra pavartotas visiems žinomas terminas „tematinis balsis“, gaila, kad visais kitais atvejais yra vartojamas mažiau paplitęs terminas „jungiamasis balsis“. Be to, atsiranda nesutarimas terminologijoje; 236 puslapyje neteisingai pavartotas skiemenų ilgumas Fedro pasakėčioje (pavyzdžiui, pirma ir paskutinė eilutė), o tai gali klaidinti studentus, nustatant iktus; 249 puslapyje vietoj „cognosceret“ turi būti „cognoscerent“; 262 puslapyje vietoj „Caius“ rašoma kažkodėl „Gaius“; 346 puslapyje geriau vartoti ne „longam“, bet „longā“ (190 eil.) ir laikyti „longā... sequenti“ ablativus comparationis; 379 puslapyje ir kituose neiššifruojami inicialai PDD (Petrus de Dusburg).

Eug. Frolovas, Ben. Kazlauskas

Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto
Klasikinės-filologijos katedra

Įteikta
1962 m. vasario 19 d.